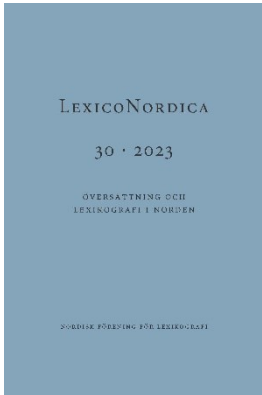

LexicoNordica

Titel:	Sagaoversættelser i dag: overvejelser om ord, strategier, hjælpemidler og konsekvenser	
Forfatter:	Annette Lassen	
Kilde:	LexicoNordica 30, 2023, s. 53-73	
URL:	https://tidsskrift.dk/lexn/issue/archive	

© 2023 LexicoNordica och författarna

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Sagaoversættelser i dag: overvejelser om ord, strategier, hjælpemidler og konsekvenser

Annette Lassen

The article delves into the practical aspects and strategic approach employed in the production of two complete translations: *Islændingegsagaerne* (5 volumes, 2014) and *Oldtidssagaerne* (8 volumes, 2016–2019). A significant portion of the endeavor involved devising a strategy for providing readers with explanations for specific words, terms, and place name elements. The glossaries accompanying these translations serve as a kind of concise dictionaries, offering definitions and explanations of Old Icelandic words. Simultaneously, the practical process of translation itself relied on the availability of pre-existing lexicographic resources. The approach adopted in the preparation of these works and the explanatory material inevitably influences the intended audience of the translations.

1. Indledning

Udgangspunktet for mine overvejelser om ord, strategier, hjælpemidler og konsekvenser er de erfaringer, jeg har gjort som redaktør af to store oversættelsesprojekter: *Islændingegsagaerne. Samtlige sagaer og niogfyrre totter* (2014) og *Oldtidssagaerne* (2016–2019). Målet med oversættelserne var givet på forhånd, nemlig at nå ud til almindelige læsere med interesse for litteratur uden at gå på kompromis med den filologiske faglighed. Målgruppen var folk med interesse for litteratur og historie, folk, der ikke nødvendigvis havde forkundskaber om sagalitteratur. Begge bogværker er udgivet af professionelle forlag: Saga Forlag i Island og Gyldendal i Danmark, så der er i princippet tale om et samarbejde mellem forskere og erhvervslivet, hvorvel forlagenes indgang til arbejdet

måske nok var idealistisk, men i sagens natur også handlede om at tjene penge.

Der var med andre ord på den ene side behov for at imødekomme læserne med forklaringer af ord, termer og stednavneled, på den anden side var det også klart, at sådanne forklaringer i for store mængder ikke alene ville kunne være ødelæggende for læseoplevelsen, men også gøre udgivelserne smalle, så de ville være henvendt til fagfolk og kolleger.

Oversættelserne af *Islændingesagaerne* blev samtidig foretaget af en gruppe på 15 oversættere, og for *Oldtidssagaernes* vedkommende en gruppe på 5 oversættere, hvorfor det var nødvendigt at homogenisere oversættelsernes sprog.¹ Enhver oversætter har sit personlige sprog, men i en større, samlet udgave af tekster er individuelle løsninger i oversættelsen af vigtige termer uhensigtsmæssige. Som oplysning om ord og begreber til læserne udarbejdedes der ordlister, som blev anbragt bagerst i bindene. Disse bidrog samtidig i forbindelse med homogeniseringen af oversættelsernes ordforråd som et praktisk arbejdsredskab i redaktionsarbejdet.

Via et blik ind i en klassikeroversætters og -redaktørs værksted bidrager denne artikel med et brugerperspektiv på dette års LexicoNordica-tema. Artiklen giver et indblik i såvel de strategiske overvejelser som det praktiske arbejde i forbindelse med en særlig case, nemlig de to norrøne oversættelsesprojekter, både vedrørende udarbejdelsen af ordlister og udenværker og selve den praktiske brug af leksikografiske hjælpemidler under udførelsen af projektet. I slutningen af artiklen overvejes det endelig, hvilken betydning de valg, der undervejs blev truffet, kan have haft for oversættelsernes modtagelse og læserskare.

---

1 *Islændingesagaerne* oversattes af K. Bek-Pedersen, H. Degnbol, Gísli Magnússon, F. Hansen, A.S. Kjeldsen, A. Lassen, K. Lembek, J. Lindholm, M.L. Rønsholdt, E. Skyum-Nielsen, P. Springborg, R. Stavnem, L.H. Torfing, J. Wellendorf og K. Wolf. *Oldtidssagaerne* af: A. Lassen, K. Lembek, E. Skyum-Nielsen, P. Springborg og R. Stavnem.

2. Islændingesagaerne – strategiske overvejelser

Arbejdet med at oversætte islændingesagaerne, 40 sagaer og 49 totter (korte novelleagtige tekster), gik i gang i 2008. De fleste af de 15 oversættere var sagaforskere eller professionelle oversættere med indgående kendskab til islandsk middelalder. Samtidig med den danske udgave udkom islændingesagaerne også på både norsk og svensk. Udgivelsen på de tre sprog skete på initiativ af forlæggeren Jóhann Sigurðsson, stifteren af Saga Forlag. De norske redaktører (J.G. Jørgensen og J.R. Hagland), de svenske (K.G. Johansson, Kristinn Jóhannesson og G.D. Hansson) og jeg diskuterede undervejs i processen strategien for oversættelserne. Det lå i opgavens natur, at oversættelserne skulle forene et grundigt kendskab til originalteksterne med et mundret sprog og en moderne læselighed, så nye læsere blev inviteret indenfor, og oversættelserne ikke kun henvendte sig til den gamle skare af sagalæsere (jf. Lassen 2014:L-LIV).

Som redaktør opfordrede jeg til at holde oversættelsen så tæt ved originalteksten som muligt, dog uden at dette skete på bekostning af målsproget. Det må i øvrigt bemærkes, at vi, redaktørerne i de tre nordiske lande, tidligt i processen kunne konstatere, at selv om de problemer, vi stod overfor, ofte var de samme, var løsningerne på de tre sprog forskellige, hvilket i vid udstrækning skyldes de forskellige traditioner for sagaoversættelser i Norge, Sverige og Danmark (jf. fx oversættelsen af *Gunløgs saga*, se Ringmar 2021). På samme måde er ordlisterne i udgaverne på de tre sprog heller ikke identiske, ligesom mit arbejde med ordlisterne for udgaven på dansk heller ikke er identisk med mine svenske og norske kollegers arbejde.

Der måtte med andre ord lægges en strategi for de forklarende udenværker – ordlisterne. En del af arbejdet bestod i at forstå behovene og definere bevæggrundene for de valg, der måtte træffes undervejs. Sagaerne er både verdensklassikere og litteratur fra

middelalderen. På den ene side kan store mængder af fodnoter med forklaringer af ord og begreber løbende i oversættelserne signalere, at teksterne er tung akademisk læsning, at de er utilgængelige for almindeligt interesserede læsere. Som nævnt opfordrede jeg oversætterne til generelt at undgå forældede ord. Et ord som *frænde* er så vidt muligt undvejet, da det ikke bruges i hverdagsdansk, hvor det for det meste kan udskiftes med *slægtning* eller mere specifikke ord som fx *bror* eller *fætter*. Et andet ord, der er indlånt fra islandsk, *vennesæl* (*vinsæll*), med betydningen 'populær' eller 'vældigt', var derimod helt bandlyst, for ikke at nævne *æt*, der uden meningstab er udskifteligt med *slægt*.²

Dertil findes en række ord, norrøne termer, der ofte via ældre oversættelser har vundet indpas i sproget (og det ikke bare på dansk). Disse ord kan kaldes kulturord, for de er med til at mærke teksten som tilhørende en særlig tid og verdensdel. En grund til at holde fast i norrøne termer er bl.a. ønsket om begrebsdannelse hos læseren. En række vigtige og hyppigt forekommende kulturord, der angår juridiske forhold, bygninger, skibe, våben og visse naturforhold, blev homogeniseret, dvs. konsekvent oversat på samme måde i alle oversættelserne (fx *knar*, *blot*, *femterret*, *sejd*, *saga* og *holmgang*).

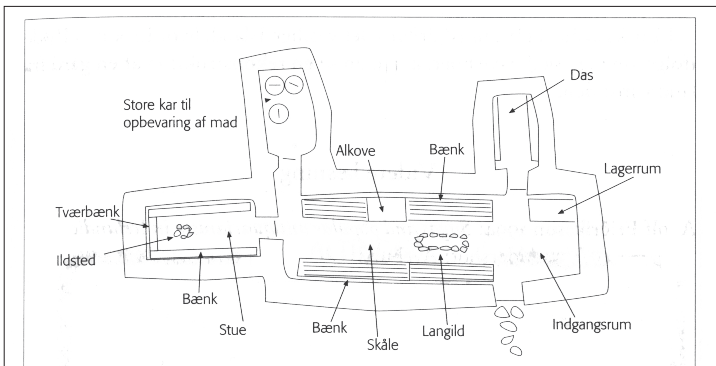
De norrøne kulturord blev ikke per automatik gengivet på samme måde som i tidligere oversættelser. Det gælder bl.a. en term som *løgsgumaðr*, der traditionelt er blevet gengivet på dansk med det uelegante *lovsigemand*; her ændredes til *lovsiger*.

3. Ordlistor og udenværker

Sagaerne er skrevet i en tid og omhandler et samfund og en kultur, der er væsensforskellige fra nutidens, og læseren må derfor intro-

2 Allerede i 1800-tallet blev C.C. Rafn kritiseret for at anvende *vennesæl* (Gall Jørgensen 1995). Anmeldere af hans oversættelser kritiserede i det hele taget Rafns uhensigtsmæssige brug af fremmed klingende ord (Larsen 2018:334-336).

duceres til denne verden. De norrøne termer og begreber fungerer som en del af denne introduktion, men de må også defineres, for selvom nogle af dem synes genkendelige, er deres betydning i deres originale norrøne sammenhæng ofte anderledes end den måde, de bruges på i dag. Der er sket en betydningsforskydning. Løsningen blev at anbringe forklarende udenværker, bl.a. en liste over "Ord og begreber", og undervejs i oversættelserne at angive med et diskret symbol, når et ord er forklaret i denne. Selve ordlisten er en lille ordbog for sig, som angiver de norrøne ord inkl. betydningsdefinition og forklaring. Den blev udarbejdet undervejs i oversættelsesprocessen ud fra overvejelser om, hvilke ord og begreber der kunne ventes at være fremmede for læseren. Ordlisten i *Islændingesagaerne* og *Oldtidssagaerne* er ikke identiske.

Figur 3: Gården på Stöng

har tænkt sig et gårdkompleks. Fig. 2 viser et tværsnit af hovedrummet på Stöng, som giver et indtryk af, hvordan man mener, at bygningen var konstrueret. Den havde et skelet af tømmer, som også taget hvilede på, og var ellers bygget af tørv og sten. Røgen gik ud gennem lyren i taget. Ud over opholdsrummet kunne der være en stue og forskellige opbevaringsrum til madvarer (jf. rummet, som er fuldt af tørfisk i *Ørboernes saga*, kap. 53). Stuen havde smalle bænke i modsætning til de bredere sovepladser i hovedrummet, skålen. Sengene kunne også være bygget som alkover, aflukker, hvor man kunne sove. Egil lukker sig fx inde i en sådan, da han vil dø efter at have mistet en søn (*Egils saga*, kap. 79). Bonden sad i højsædet, mens de fornemme

Figur 1: Illustration af og forklarende tekstudsnit om gården i *Islændingesagaerne* (bd. 5:459).

Figur 1, der viser et udsnit af et kapitel, der introducerer sagatidens gård, illustrerer en anden metode, som blev anvendt til at forklare ord og begreber i teksten. Her er gårdens bygninger og dele af gårdens faste interiør beskrevet, og der citeres passager fra sagaerne, der viser, hvordan disse elementer kan optræde i sagsammenhængen. Teksten følges af illustrationer, der viser bygningernes og interiørets placering.

Termerne for gårdens interiør indgår dertil i ordlisten ”Ord og begreber”. Listen er opbygget som en blanding af en ordbog og et leksikon, først med opslagsordet, som er den danske gengivelse af en norrøn term (fx *aftensang*), hvorpå den norrøne form angives i parentes: (*aftansongr*). Denne efterfølges af en betydningsdefinition, her: ’vesper, en af de faste tidebønner i kirken omkring kl. 18’. Der er i nogle tilfælde tale om et enkelt ord (som under lemmaet *banemand* med betydningsdefinitionen ’drabsmand’), andre gange en mere eller mindre ordrig forklaring (fx under *blot*: ’ofring til guder’), og endelig, når det skønnedes nødvendigt, en historisk, juridisk eller geografisk forklaring, ofte sat i relation til brugen i islændingesagaerne, jf. forklaringen under *Altinget* på figur 2.

Til udarbejdelsen af listen over ”Ord og begreber” anvendte jeg en række hjælpemidler, deriblandt leksikografiske. *Ordbog over det norrøne prosasprog* (ONP) var et vigtigt arbejdsredskab for betydningsdefinitionen. Jeg fulgte dertil ONP’s normaliseringsstandard af de norrøne ord. ONP er imidlertid under udarbejdelse, hvorfor der ikke er skrevet betydningsdefinitioner af alle ord endnu. De andre leksikografiske værktøjer, som anvendtes, var Fritznors *Ordbog over Det gamle norske Sprog* (1882-1896) og *Norrøn ordbok* (3. udg. fra 1975), som i forhold til sin lille størrelse er utrolig informationsmættet. Ordbøgerne var i sagens natur ikke tilstrækkelige; de giver betydningsdefinitioner, men sætter ikke ord og begreber ind i en større kulturel eller historisk kontekst. Jeg anvendte ved siden af dem en række leksika, som *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder* og *Medieval Scandinavia: An Encyclopedia*. Hvad

Ord og begreber

<p>aftensang (<i>aftansongr</i>): vesper, en af de faste tidebønner i kirken omkring kl. 18.</p> <p>alen (<i>alin, øln</i>): længdemål på omkring en halv meter (underarmen).</p> <p>Altinget (<i>alþingi</i>): det fælles ting for hele Island på Tingvoldene (<i>Þingvellir</i>) i det sydlige Island. Altinget trådte sammen hvert år i ca. 14 dage fra den første dag i den 11. sommeruge (dvs. mellem 18. og 24. juni). Altinget oprettedes ifølge Are Frodes <i>Islændingebog</i> i år 930. Det blev ledet af lovsigeren, som havde højeste autoritet om kalenderen og lovens</p>	<p>asynje (<i>ásynja</i>): kvindelig guddom i den nordiske mytologi; kvindelig modpart til aserne.</p> <p>Balegårdsside (<i>Balagårdssiða</i>): sydvestkysten af det nuværende Finland.</p> <p>banemand (<i>bani, banamaðr</i>): drabsmand.</p> <p>bersærk (<i>berserkr</i>): krigers, stridsmand med særlige egenskaber. I islændingesagaerne ofte en forbryderagtig og farlig person.</p> <p>Bjarmeland (<i>Bjarmaland</i>): et område omkring Hvidehavet.</p> <p>blot (<i>blót</i>): ofring til guder.</p> <p>blote (<i>blóta</i>): ofre til guder.</p>
--	---

Figur 2: Udsnit af ordlisten i *Islændingesagaerne* (bd. 5:518).

det juridiske vokabular angår, anvendtes Vilhjálmur Finsens forklaringer, hans "Ordregister", i en udgave fra 1883 af den norrøne lovtæst *Grágás*. Registret dækker både enkeltlemmaer (fx *byskup*, *dagstund*), faste udtryk og forbindelser i det juridiske sprog (fx *byggja frændsemi*, *sifjar*), og den lidt skægge: *at byskupa börn*, egl. 'at biskoppe børn' – dvs. konfirmere. Finsens forklaringer er faglige og fyldige, fx fylder opslaget for *løgsoğumaðr* 40 linjer. Til sammenligning fylder samme opslag i *Islændingesagaerne* 14 linjer, og tekstblokken er her opdelt i to spalter. Dette ville således i *Grágás*-udgaven have svaret til ca. 7 linjer.

Grágás-udgaven er en videnskabelig tekststudgave af lovtæksten på originalsproget, henvendt til forskere. Ordregistret, der i passager fremstår som et leksikon, indeholder også ofte henvisninger til brug af opslagsord og udtryk i lovtæksten. I udarbejdelsen af listen over "Ord og begreber" forsøgte jeg at finde en gylden mellemvej mellem den udtømmende leksikonfremstilling og den korte og

koncise ordbogsfremstilling ud fra et rationale om, at de formodede læsere ikke var forskere, men primært folk med en litterær og historisk interesse, der kun skulle introduceres til sagatidens samfund og juridiske system i et omfang, som var nødvendigt for at forstå sagaerne.

ORD OG BEGREBER

banemand (*bani, banamaðr*): drabsmand.

bersærk (*berserkr*): kriger, stridsmand med særlige egenskaber. I sagaerne ofte en forbryderagtig og farlig person.

blot (*blót*): ofring til (af)guder.

blote (*blóta*): ofre til (af)guder.

bloter (*blótmaðr*): person, der forestår blot, afgudsdyrker, hedning.

brageskål (*bragaþfull*): fyldt drikkebæger, ved hvilket et højtideligt løfte aflægges.

bør (*byrr*): gunstig vind for sejlads på havet, god sejlvind.

dis (*dis*): overnaturligt kvindeligt væsen, en skytsgudinde eller fylgje.

drage (*dreki*): fornemt krigsskib med dragehoved(er) på stavnen(e).

drape (*drápa*): kvad til nogens ære, ofte med stev (omkvæd). Den fornemste form for skjaldekvad.

finne (*finnr*): same, person, som tilhører et folkeslag fra det nordlige Skandinavien, Finland og Rusland (Kolahalvøen). Finner havde ry for at være særligt troldkyndige.

finnekonge (*finnakonungr*): finnernes konge, jf. finne.

fostrøderskab (*fóstræðralag*): symbolsk broderskab, der blev indgået af mænd, der ønskede en alliance, som var de brødre.

fostror (*fóstróðir, eiðbróðir*): mand, der har svoret fostrøderskab med en anden, jf. fostrøderskab.

fostrfar (*fóstrfr*): mand, som har opfostret én, plejefar.

frille (*fríðla*): elskerinde.

fylgje (*fylgja*): et væsen, en slags ånd, knyttet til et menneske eller en familie, undertiden i dyreskikkelse eller kvindeskikkelse. En fylgje er usynlig for de fleste, men kan dog ses i drømme og af synske personer. Hvis de viser sig for en person, varsler det gerne skæbnesvangre begivenheder.

Figur 3: Udsnit af ordlisten i *Oldtidssagaerne* (bd. 1:212).

Listen over ”Ord og begreber” i *Oldtidssagaerne* (jf. figur 3) udarbejdedes efter de samme principper, men er kendetegnet ved, at den som følge af oldtidssagaernes anderledes indhold ikke inde-

holder juridiske termer. Forklaringen ved *fylgje* demonstrerer, at værket er henvendt til læsere med en skønlitterær interesse, da det beskrives, hvordan det ofte varsler skæbnesvangre begivenheder i en saga, hvis en fylgje viser sig. En fx religionshistorisk udgivelse ville have haft et andet fokus.

4. Stednavnevokabularet

En anden ordliste, som jeg udarbejdede til *Islændingesagaerne*, var en oversigt over landskabsbeskrivende stednavneled. Der er tradition for at tillempe stednavne og personnavne i danske oversættelser, og det er også gjort i udgaven fra 2014. Navnene er her tillempet en østnordisk-dansk lydform, uden at de egentlig er oversat (*au* og *ey* gengives med *ø* eller *ej*; *þ* gengives med *t*). I denne sammenhæng vil jeg fokusere på de landskabsbeskrivende stednavneled. Her anvendes den danske form af navneleddene, når der findes en sådan. Således gengives fx *fjorðr* med 'fjord' i den danske tekst og *vík* med 'vig'.

Det var en målsætning, at de landskabsbeskrivende led så vidt muligt blev overført til dansk, uden at der var tale om oversættelse. En gengivelse af *Vatnsdalr* med 'Sødal', i stedet for det valgte 'Vandsdal', ville fx gøre dette stednavn uigenkendeligt, hvilket ville være u hensigtsmæssigt af hensyn til læsere, der måske ville opsøge sagasteder. Derfor stræbte jeg efter, at stednavnene skulle være genkendelige i forhold til de islandske former. Genkendeligheden forsvinder, hvis man oversætter *gjá* med 'kløft'; derfor blev *Almannagjá* ikke gengivet med 'Allemandskløft'. Mange landskabsbeskrivende stednavneled er, hvad man ville kalde falske venner: *berg* (gengivet 'bjerg'), som betyder klippe; *bakki* (gengivet 'bakke'), som betyder en banke, bred, skråning, kant eller endelig en bakke; og *heiðr* (gengivet 'hede'), som betegner en fjeldhede, en øde og uopdyrket, flad og passabel strækning i højlandet. Dertil

kommer, at den lydæssige tillempling af stednavneleddene kun sjældent resulterer i et gennemskueligt ord på dansk. Af denne grund valgte jeg at tilføje en liste med forklaringer over de landskabsbeskrivende stednavneled. En sådan liste er ikke indført i de norske eller svenske oversættelser.³ Tillemplingen af stednavnene skulle sikre: 1) genkendelighed (navnene skal kunne genkendes i forhold til de islandske stednavne), 2) gennemskuelighed (stednavne skal åbne landskabet), 3) udtale (danske læsere uden is-landskkundskaber skal kunne udtale stednavne og personnavne; sagaerne skal kunne læses højt), og endelig 4) tradition (hvad har hidtidige oversættere gjort).

Eksempler på stednavne i oversættelserne er:

Borgarfjörðr = Borgefjord

Hlíðarendi = Liende

Hvítá = Hvidå

Snæfellsjökull = Snefjeldsjøkel

Kjalarnes = Kølnæs

Listen over de landskabsbeskrivende stednavneled (jf. figur 4) forklarer ord eller led i stednavne, som beskriver landskabet. Her kan man fx slå følgende led op: *gjá*, *fjord*, *li* og *jøkel*.

Stednavnematerialet er anderledes i oldtidssagaerne, som ikke udspilles i Island. Stednavne i andre nordiske lande end Island, både i *Islændingesagaerne* og *Oldtidssagaerne*, blev som udgangspunkt gengivet i deres lokale form: Et stednavn i Danmark gives således i sin danske form (fx *Árós* = *Århus*), et svensk i sin svenske (*Gautaborg* = *Göteborg*) og et norsk i sin norske (*Hrafnista* = *Ramsta*). Af denne grund udarbejdede jeg ikke en oversigt over landskabsbeskrivende stednavneled i *Oldtidssagaerne*.

³ J.G. Jørgensen og J.R. Hagland fornorskede stednavnene i lighed med metoden i de danske oversættelser. De svenske redaktører gengav derimod navnene i deres moderne islandske former.

Landskabsbeskrivende stednavneled

Listen forklarer de ord eller led i stednavnene, som beskriver landskabet. Kun de uigennemsigtige og mindre kendte led forklares. De led, hvis betydning er en anden end i det eksisterende danske ord, er også på listen.

bakke (<i>bakkí</i>): banke, bred, skråning, kant, bakke	gnibe (<i>gnípa</i>): højt, stejlt fremoverhængende fjeld
bjerg (<i>berg</i>): klippe, mindre fjeld, klippefremspring	gnub (<i>gnúpr</i>): stejlt bjerg, der rager ud fra en bjerggruppe
ból (<i>ból</i>): leje, bosted	grov (<i>gróf</i>): fordybning, hul, grube, evt. dannet af smeltevandsstrøm
borg (<i>borg</i>): borgformet klippe, fæstning	gærde (<i>gerði</i>): indgærdet jordstykke, gærde
brim (<i>brim</i>): brænding	hals (<i>bals</i>): højderyg, ås, bjergpas
brink (<i>brekka</i>): bakke, skrænt, skråning	hammer (<i>hamarr</i>): fjeldhammer, stejl klippeskrænt
bø (<i>bór</i>): gård	have (<i>hagi</i>): græsgang, græsningsareal
bølle (<i>bóli</i>): leje, bosted	hede (<i>heiðr</i>): fjeldhede, øde, udyrket, flad, passabel strækning i højlandet
drang (<i>drangr</i>): klippesøjle, enligtstående søjleagtig klippe	
ejd (<i>eið</i>): landtange, fed, drag	

Figur 4: Udsnit af listen over landskabsbeskrivende stednavneled i *Islændingasagaerne* (bd. 4:516).

5. Hjælpemidler undervejs i det praktiske oversættelsesarbejde

Ved siden af udarbejdelsen af disse ordlister og udenværker til brug for læserne var selve det praktiske oversættelsesarbejde i sagens natur umuligt uden adgang til eksisterende leksikografiske værktøjer. Betydningsdefinitioner i ordbøger kan imidlertid ofte ikke anvendes direkte i litterære oversættelser. Et eksempel finder man hos Fritznér (1882-1896) under opslagsordet *dríta*, hvor den anden betydningsdefinition lyder: ”lade noget gaa som Excrementer fra sig gjennem Anus”. Betydningen indkredses præcist, men kan ikke overføres direkte i en oversættelse, der skal have litterær

kvalitet. På lignende vis giver Fritznér som definition for *dritmenni* ”foragtelig, uduelig Person”. Betydningen defineres atter præcist, men ordvalget er umuligt i en litterær oversættelse, hvor valget må afhænge af den specifikke tid og kontekst, som oversættelsen foretages i. Man har sympati for Fritznérs valg, idet han undviger ækvivalenter, som fanger hans tids stilniveau, konnotationer og værdiladning, idet disse med tiden alligevel ville blive uaktuelle. I *Den Danske Ordbog* (DDO), der beskriver det moderne danske sprog fra ca. 1955 til i dag og løbende opdateres, får man oplysninger om stilleje og sprogbrug; det gør man oftest ikke i ordbøger over ældre sprog – i hvert fald ikke i de ordbøger, jeg frekventerer, inden for det norrøne sprogområde. Sådanne oplysninger ville ellers være til uvurderlig hjælp for oversætteren. Man forsøger at imødekomme dette i et ganske vist begrænset omfang på ONP. For det første har redaktørerne ved enkelte ord anført ”pejor.” for pejorativ (med nedsættende betydning) – men dette er indtil videre kun anført for 24 lemmaer. Dertil anvendes ved visse betydningsdefinitioner ”derog.” for derogativ (angivet ved 29 lemmaer).

Når man oversætter ældre litteratur, står man ofte over for den udfordring, at ord kan være udtryk for racisme og fordomme, som man ikke ønsker at videregive, men som formidlingen af den gamle kulturs litteratur ikke desto mindre fordrer, at man formidler, hvis oversættelserne skal være autentiske. Et norrønt ord, der er notorisk groft og derfor besværligt i oversættelsessammenhæng, er adjektivet *ragr*. ONP giver følgende definitioner: ”1) fej, kujonagtig, frygtsom, ræd; 2) (om homoseksuel) umandig, kvindeagtig, ”svans”; 3) (derog.) led, modbydelig.” Fritznérs (1882-1886) definition af samme lemma lyder derimod: ”1) frygtsom, frygtagtig, modløs, ræd; 2) kvindagtig, tilbøielig eller villig til at lade sig misbruge til Sodomiteri [...] 3) ond.” Uden at angive, at det er det, de faktisk gør, forsøger ONP med definitionen ”svans” tydeligvis at ramme sprogbrugen, tonen eller stillejet. Citationstegnene omkring ordet skal tilsyneladende angive, at det er nedsættende. Det

er forståeligt, omend subtilt. Det er denne betydning, som Fritzner gengiver med ”villig til at lade sig misbruge til Sodomiteri”.

Men at bruge *svans* direkte og som et skældsord, hvad de norrøne tekster sådanne steder fordrer, er heller ikke ligetil. Der synes – måske – at være et betydningsskift undervejs i forbindelse med dette ord. På et seminar i 2010 under udarbejdelsen af *Islændingesagaerne* diskuterede jeg oversættelsesstrategier og nævnte da, at dette ord måske var en gangbar løsning i en moderne oversættelse af *ragr*. Men jeg fik efterfølgende en e-mail fra en mand, der påpegede, at ordet ikke er nedsættende. Og det er *ragr* netop. Ordet er så groft i norrøn kulturel sammenhæng, at hvis en mand anvender det om en anden, har denne lovsikret ret til at dræbe ham (Meulengracht Sørensen 1980:20-22). Denne usædvanlige grovhed, som ordet bærer i sig i sin norrøne brug, dækker det danske ord på ingen måde.

I oversættelsesarbejdet er der altid behov for et specifikt ord, der passer ind i den i dette tilfælde litterære sammenhæng, og ofte vil oversætteren ikke kunne hente eller finde dette i en ordbog. I praksis er det derfor nødvendigt både at bruge ordbøgerne over de gamle sprog og moderne ordbøger og resurser. Når man oversætter til moderne dansk, er særlig DDO, *Ordbog over det danske sprog* (ODS), som ganske vist ikke kan siges at være moderne,⁴ og KorpusDK⁵ uvurderlige redskaber til at finde de rette ord, indkredse deres brug, frekvens, associationer og endelig undersøge, om et ord er forældet. Ofte er listen over ”ord i nærheden”, som er anført under et stort antal betydninger i DDO, og som er hentet fra *Den Danske Begrebsordbog* (DDB), en uvurderlig resurse. DDB definerer sin målgruppe som dem, ”der skriver tekster.” Ordbogen er ikke alfabetisk, ordene er derimod systematiseret efter begreber,

4 Ordbogen dækker det danske rigssprog fra 1700 til ca. 1950 (jf. ordnet.dk/ods/fakta-om-ods).

5 KorpusDK, som huses på ordnet.dk, giver adgang til en samling forskelligartede tekster: i alt 56 millioner ord i kontekst. Teksterne viser eksempler på den faktiske brug af det danske sprog i samtiden.

fx emner som: religion, videnskab, rum, tid, politik og økonomi, osv. Redaktørerne har både medtaget udbredte og sjældne ord for at give brugeren mulighed for at finde ”den betydningsnuance der passer i situationen”. Ordbogen fungerer således også som en synonymordbog og kan anvendes til at finde beslægtede ord og udtryk.

Slår man det omtalte ord, *svans*, op i DDB, kan man læse, at det er nedsættende. Men – og her kommer betydningsændringen ind – LGBT+ Danmark oplyser derimod i deres ordbog på nettet, at ”udtrykket benyttes ofte, men ikke altid, nedladende.” Det samme så man for nylig i et interview med den danske forfatter Glenn Bech (Kinnock 2023), hvor han gentagne gange anvendte ordet uden negative konnotationer. Når man står med et udtryk som det norrøne *ragr*, hvis brug i den norrøne kultur legitimerer drab og i norrøn sammenhæng er så groft, at det næsten er uudtaleligt, kan ordbøgerne i sagens natur ikke hjælpe meget. Problemet, vi står over for her, er afstanden i kultur; det bedste, ordbøgerne i et sådant tilfælde kan tilbyde oversætteren som bruger, er at notere, om ordet er nedsættende eller ligefrem groft nedsættende. Hvis jeg som oversætter således skulle have et ønske til redaktører af historiske ordbøger, er det netop dette: at angive et ords sprogbrug og stilleje, for det tager mange år at oparbejde en sådan fornemmelse for sproget i dets historisk/kulturelle kontekst.

6. Modtagelsen

Den linje, der lægges i udarbejdelsen af udenværker og forklaringer – og i ordvalg – har uvægerlig betydning for, hvem der bliver oversættelsernes læsere. Spørgsmålet er, hvorledes de specifikke valg, som jeg traf undervejs som redaktør for *Islændingesagaerne* og *Oldtidssagaerne*, har påvirket modtagelsen af oversættelserne og deres læserskare. Den fremmede kultur, krænkelseskulturen

og dens rigide regler, som beskyldningen om at være *ragr* hører ind under, er i øvrigt noget af det, som anmelderne hæftede sig ved (jf. Nikolajsen 2017). Oversættelserne fik en god modtagelse. *Islændingesagaerne* kom på forsiden af Politiken, hvor Bredsdorff (2014) omtalte udgaven som ”5,6 kg. litterært guld”. I 2017 og 2018 udgav Gyldendal efterfølgende en række af sagaerne som enkeltbind.

Nikolajsen (2017) fremhævede i sin anmeldelse i Information: ”det glimrende noteapparat” – og citerer fra listen over ord og begreber, hvad en *nidding* er.⁶ Men der var ikke mange, der omtalte ordlisten og hjælpemidlerne i deres anmeldelser. På Litteratursiden skrev Lykke (2018) dog:

Hvert bind er udstyret med en alfabetisk ordliste bag i bogen. Her kan man læse om betydningen af både kendte og ukendte begreber.

Og han bemærkede indsatsen for at homogenisere ord og begreber: ”Selv om oversættelserne er placeret på flere hænder, er der en stor grad af kongruens i denne fordanskning.” Handesten (2014) skrev ikke om ordlisten og udenværkerne i sin anmeldelse i Kristeligt Dagblad, men hæftede sig ved den sproglige linje:

Det er blevet til et mere nutidigt og ligefremt dansk, som rykker sagaerne ud af det særlige arkaiske stilleje, som N.M. Petersen forlenede dem med. Opdateringen af sproget gør også, at en mand kan blive chokeret, få en chance, acceptere noget, være positiv og aggressiv og indgå våbenhvile. Det er ikke just oldnordiske begreber, men de bringer til gengæld sagaerne tættere på os selv og vores sprog.

---

6 Nikolajsens anmeldelse gjaldt enkeltbindene, der udkom på Gyldendal i 2017.

Og han fortsætter:

Det er lykkedes at ”forene et grundigt kendskab til originalteksterne med en mundret dansk og moderne læselighed, så nye læsere kan være med, unge som gamle” i de dele, jeg har nået at få læst, og jeg glæder mig til at læse mere og kan kun opfordre andre til selv at gå i gang med historierne om Gisle, Ravnkel, Gudrun og alle de andre. De er godt nok oldnordiske, men slet ikke forældede i deres nye sprodragter.

Men hvem er så læserne? Det er i sagens natur svært at vide, hvem der sidder derhjemme i stuerne og læser akkurat hvad. Men i forbindelse med foredrag, som jeg har holdt i løbet af årene efter udgivelserne, har jeg dannet mig et vist indtryk, i det mindste af hvem der er potentielle læsere: Jeg har været inviteret ud på biblioteker, højskoler, gymnasier, museer (Vikingskibsmuseet, Lejre Museum og Sagnlandet Lejre) og i kirker, hvor menighedsrådene har arrangeret foredrag. Dertil har jeg holdt foredrag på forfatter-skolen i København. Så modtagerne er nok omtrent en gruppe à la den, vi faktisk forestillede os: litterært og historisk interesserede mennesker med forskellig baggrund: ingeniører, studerende, gymnasielærere, asatroende, jurister, forfattere, læger og lærere – og selvfølgelig studerende og gymnasieelever, der læser sagaer som en del af pensum. Målgruppen er rimelig bred.

Sagaerne har tilmed fundet vej til den politiske debat, som et nyhedsbrev af Mogensen (2023) i det danske nyhedsmedie Føljeton for nylig viste, hvor et dilemma, som den danske politiker Jakob Ellemann-Jensen stod overfor, blev sammenlignet med en passage i *Ragnar Lodbrogs saga*. Oversættelser bringer klassikere ind i nutiden.

7. Afrunding

Strategi og løsninger, der træffes undervejs i et oversættelsesprojekt, vil altid afhænge af konteksten og den konkrete funktion, som man fra redaktionel side ønsker, at oversættelsen skal have. I sin omtalte undersøgelse af en oversættelse af en enkelt saga, *Gunlögs saga*, i udgaven på dansk, norsk og svensk, konkluderede Ringmar i 2021, at den norske oversættelse var mere talesprogsagtig og folkelig, den svenske syntes at henvende sig til en lærd målgruppe, mens den danske oversættelse, bl.a. igennem en liberal ”låneordspolicy”, fremviste en mere pædagogisk ambition:

Den tydliga pedagogiska ambitionen för tankarna till den danska folkhögskolerörelsen, för vilken de isländska sagorna som bekant haft en mycket stor betydelse. Och kanske vänder sig *Da* [dvs. de danske oversættelser] framförallt till det uppväxande släktet? (Ringmar 2021:121).

Arbejdet med *Islændingesagaerne* og *Oldtidssagaerne* og deres modtagelse, som denne artikel har diskuteret, illustrerer ikke alene, hvordan den konkrete realisering af en oversættelse er underlagt en række vilkår, men også at de redaktionelle beslutninger om strategiske retningslinjer og den givne analyse af værkets potentielle læsere vil sætte sine spor på det færdige værk. En klassikeroversættelse kan ikke være neutral, men vil i en vis forstand altid være en sprogpolitisk og kulturpolitisk handling, bl.a. fordi oversættelse også handler om begrebsdannelse, ligesom den introducerer tekster fra tidligere tider via en særlig vinkel, holdning eller historieopfattelse. Sådanne holdninger vil komme til udtryk gennem valget af vokabular, den specifikke brug og kommentering af vigtige termer (kulturord) og dermed også udfærdigelsen af udenværker og graden af forklaringer. Udformningen af det færdige værk vil i sidste ende få betydning for modtagelsen.

Men det er også en vigtig lære af de aktuelle projekter, at en klassikeroversættelse nødvendigvis også vil blive præget af de hjælpemidler, som er anvendt undervejs. Blikket ind i klassikeroversætterens og -redaktørens værksted demonstrerer, at der ikke kun er behov for adgang til historiske ordbøger, men også samtidsordbøger. Gode leksika og oversættelsesværktøjer – ONP og resurserne, som Det Danske Sprog og Litteraturselskab huser på ordnet.dk – er i lige grad uundværlige og uvurderlige for en dansk klassikeroversætter. Det er bl.a. derfor vigtigt, at sådanne værktøjer udarbejdes på fagligt solidt grundlag, og – ikke mindst – at de får resurser til at blive færdiggjort i den detaljegrad, der kræves, selvom dette arbejde er tidskrævende.

Litteratur

Ordbøger, korpusser og digitale resurser

DDB = *Den Danske Begrebsordbog* (2014). Sanni Nimb (hovedredaktør), Henrik Lorentzen, Liisa Theilgaard & Thomas Troelsgaard (red.). Odense: Syddansk Universitetsforlag. <ordnet.dk/ddb/den-danske-begrebsordbog> (marts 2023).

DDO = *Den Danske Ordbog*. København: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab. <ordnet.dk/ddo> (marts 2023).

Fritzner (1883-1896) = Johan Fritzner (1954 [1883-1896]): *Ordbog over Det gamle norske Sprog*. 3 bd. Genoptryk af 2. udg. Oslo: Tryggve Juul Møller forlag.

LGBT+ Danmark — *Ordbog*. <lgbt.dk/ordbog/> (marts 2023).

Norrøn ordbok (1975 [1909]). Leiv Heggstad, Finn Hødnebo & Erik Simensen (red.). 3. udgave. Oslo: Det norske samlaget.

ODS = *Ordbog over det danske Sprog* (1918-1956). København: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab. <ordnet.dk> (marts 2023).

ONP = *Ordbog over det norrøne prosasprog. A Dictionary of Old Norse Prose* (1985-). <onp.ku.dk> (marts 2023).

Anden litteratur

Bredsdorff, Thomas (2014): Islands litterære mirakel. I: *Politiken*, 16/6 2014. <politiken.dk/kultur/boger/art5520931/Nyoversættelse-af-de-islandske-sagaer-er-56-kilo-litterært-guld> (marts 2023).

Gall Jørgensen, Keld (1995): *Betydningens grænser: Oversættelsesvidenskab og saga*. København: Akademisk Forlag.

Grágás = *Grágás: Stykker som findes i det Arnamagnæanske Haandskrift, Nr. 351 fol. Skálholtsbók og en række andre Haandskrifter tilligemed et Ordregister til Grágás, Oversigter over Haandskrifterne, og Facsimiler af de vigtigste Membraner* (1883). Vilhjálmur Finsen (udg.). København: Gyldendal og Kommissionen for det Arnamagnæanske Legat.

Handesten, Lars (2014): Glem alt om e-bøger, her kommer den ægte vare. I: *Kristeligt Dagblad*, 21/6 2014. <kristeligt-dagblad.dk/kultur/2014-06-21/glem-alt-om-e-bøger-her-kommer-den-ægte-vare> (marts 2023).

Íslendingasögur (1987). 3 bd. Bragi Halldórsson, Jón Torfason, Sverrir Tómasson & Örnólfur Thorsson (udg.). Reykjavík: Svart á hvítu.

Íslændingasagaerne: Samtlige sagaer og niogfyrre totter (2014). 5 bd. Annette Lassen (red.). I alt 15 oversættere. Reykjavík: Saga Forlag.

Kinnock, Johanna (2023): Der kommer et punkt i min snak med Glenn Bech, hvor jeg må afsløre, at jeg er den københavner-type, han afskyr. I: *Information*, 21/1 2023. <information.dk/kultur/2023/01/kommer-punkt-snak-glenn-bech-maa-afsløre-koebenhavnertype-afskyr> (marts 2023).

- Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder fra vikingetid til reformationstid* (1956-1972). Bd. 1-22. København: Rosenkilde og Bagger.
- Lassen, Annette (2014): Indledning. I: *Islændingesagaerne: Samtlige sagaer og niogfyrre totter*. Annette Lassen (red.). Reykjavík: Saga Forlag, bd. 1:XXI-LV.
- Lassen, Annette (2018): The fornaldarsögur in Danish translation: From Carl Christian Rafn to the present. I: *The legendary legacy: Transmission and reception of the Fornaldarsögur Norðurlanda*. Matthew Driscoll, Silvia Hufnagel, Philip Lavender & Beeke Stegmann (red.). Viking Collection. Odense: Odense University Press. 323-350.
- Lykke, Erling (2018): Islændingesagaerne og Islændingesagaernes verden af Annette Lassen. I: *Litteratursiden – bibliotekernes side om litteratur*. <litteratursiden.dk/anmeldelser/islaendingesagaerne-og-islaendingesagaernes-verden-af-annette-lassen> (marts 2023).
- Medieval Scandinavia: An Encyclopedia* (1993). Phillip Pulsiano & Kirsten Wolf (eds.). New York, London: Garland Science.
- Meulengracht Sørensen, Preben (1980): *Norrønt nid*. Odense: Odense Universitetsforlag.
- Mogensen, Lars Trier (2023): *Føljeton*. Nyhedsbrev d. 22/1 2023. <landing.foljeton.dk>.
- Nikolajsen, Lone (2017): Under sagaheltenes brede skuldre finder man nogle meget ømme tæer. I: *Information*, 4/11 2017. <information.dk/kultur/anmeldelse/2017/11/sagaheltenes-brede-skuldre-finder-oemme-taer> (marts 2023).
- Oldtidssagaerne* (2016-2019). 8 bd. Annette Lassen (red.). I alt 5 oversættere. København: Gyldendal.
- Ringmar, Martin (2021): Läsning för folket. Gunnlaugs saga ormstungu i skandinaviska nyöversättningar: Hur? För vem? Varför? I: *Scripta Islandica: Isländska Sällskapets Årsbok 72*, 107-126.

The Complete Sagas of Icelanders Including 49 Tales (1997). 5 bd.
Viðar Hreinsson (ed.). Reykjavík: Leifur Eiríksson Publishing.

Annette Lassen
lektor / adjungeret professor
Københavns Universitet / Háskóli Íslands
annlass@hum.ku.dk / annette@hi.is